

Redactie & samenstelling: Roel Douwes, Surinamestraat 136, 9715 PZ Groningen,
tel. 050-5718578

Coördinatoren voor provincie Groningen:

district 1 (Groningen-Oost) Anneke Nieuwenhuijs, Kastanjelaan 91, 9674 BC Winschoten,
tel. 0597-414973.

district 2 (Groningen-West) Willem Stouthamer, Zoutstraat 17³ 9712 TB Groningen,
tel. 050-3143841

De kaartjes in dit nummer zijn gemaakt met STIPT (auteur P. Frigge) en met FLOR 7 (De Roode Electronics, Zoelen). Gegevens zijn afkomstig van Landelijk Bureau FLORON en de Provincie Groningen)

Veranderingen

Met ingang van 1-1-2000 heeft District 2 (Groningen-West) een nieuwe DC (District-coördinator). De plaats van Roel Douwes wordt ingenomen door Willem Stouthamer.

Willem leidt al vele jaren de activiteiten van de Plantenwerkgroep van de KNNV afd. Groningen. Ook is hij al langer actief betrokken bij Floron, o.a. door het organiseren van inventarisatiekampen op verschillende waddeneilanden en in Zuid-Limburg. Vanaf nu is Willem dus het aanspreekpunt in West-Groningen. Dat betekent dat u bij hem terecht kunt voor streeplijsten, informatie over te inventariseren km-blokken etc. En natuurlijk ook dat de ingevulde lijsten in oktober naar hem gestuurd moeten worden. In Oost-Groningen blijft Anneke Nieuwenhuijs DC en verandert er verder niets.

Excursieprogramma 2000 D1 & D2 (Groningen)

Inlichtingen bij de dc's van district 1 en 2 (Anneke Nieuwenhuijs en Willem Stouthamer, adressen en tel. zie colofon)

zaterdag 13 mei: inventarisatie-excursie in de omgeving van Onderdendam, oud cultuurlandschap op zeelei.

Verzamelen staion Winsum 9.15 uur

zaterdag 10 juni: excursie in de omgeving van Nieuwolda, nog leeg uurhok! (8.31).
Verzamelen op NS station Scheemda om 9.30 uur.

8 juli: inventarisatie-excursie in de omgeving van Kommerzijl in een weinig onderzocht deel van het Groningse kleilandschap. Verzamelen op station Grijpskerk 9.37 uur.

zaterdag 12 augustus: excursie in omgeving Vriescheloo, uurhok 13.23. Verzamelen NS station Winschoten 9.30 uur.

zaterdag 9 september: inventarisatie-excursie ten noordoosten van Roodeschool, grootschalig akkergebied op jonge zeelei. Verzamelen om 9.44 uur op station Roodeschool.

Op door-de-weekse dagen zal de Plantenwerkgroep van de KNNV afd. Groningen weer op pad gaan om km-blokken in de omgeving van de stad Groningen te inventariseren. Een ideale leerschool voor beginnende floristen! Belangstelling om in 2000 mee te gaan? Iedere donderdagavond wordt er geïnventariseerd. Neem contact op met de coördinator Willem Stouthamer, Zoutstraat 17 III Groningen, tel. 050-3143841. Ook in Veendam is een plantenwerkgroep actief. Contactpersoon: Annie Vos-Smit tel. 0598-618009.

Jaarverslagen D1 & D2

District 1 (Groningen-Oost) in 1999

Het belangrijkste evenement in D1 in 1999 was het weekend in Bourtange, waarvan het verslag elders in dit nummer staat.

Van de 4 excursies die door D1 en D2 gezamenlijk werden georganiseerd vonden er 2 in D1 plaats, namelijk naar Slochteren en naar het Oldambt. Van deze excursies wordt op p 4 in dit nummer verslag gedaan.

Er zijn 4 personen individueel aan het strepen geweest - van wie één persoon maar liefst 24 Totaal-lijsten en 34 Losse Waarneming-formulieren inleverde! -, terwijl de plantenwerkgroep van de KNNV afd. Veendam één hok inventariseerde.

Dit alles resulteerde in 53 Totaal-lijsten, 37 Losse waarneming-formulieren en 25 Rode Lijst-formulieren met bij elkaar 9135 waarnemingen. Een ieder, die door zijn/haar inspanningen heeft bijgedragen aan dit fraaie resultaat, wordt hartelijk bedankt.

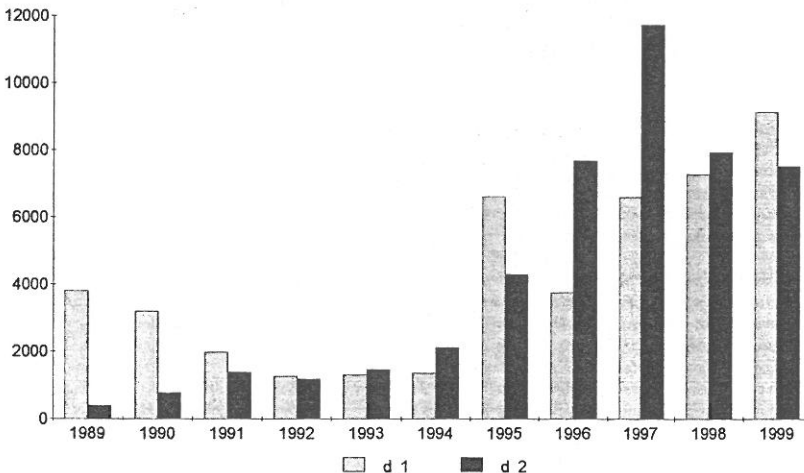
A. M. Nieuwenhuijs

District 2 (Groningen-West)

Het aantal deelnemers beleef dit jaar ongeveer gelijk. Naast de individuele strepers leverde de Plantenwerkgroep van de KNNV afd. Groningen ook dit jaar weer een substantiële bijdrage met 14 lijsten. In totaal leverden de inspanningen van alle deelnemers 42 Totaal-streeplijsten met 7524 waarnemingen op. Daarnaast werden 10 Losse-waarneming-kaartjes ingeleverd en 7 Rode Lijst-formulieren. Vergeleken met 1998 is het aantal waarnemingen ongeveer gelijk gebleven. Sinds 1996 zitten we jaarlijks tussen de 7000-8000 waarnemingen. Uitschieters zoals in 1997 zijn vooral aan inventarisatiekampjes te danken.

Balans 1989-2000 D1 & D2

In totaal zijn er in de Floron-periode door vrijwilligers 92941 waarnemingen verzameld. Wanneer we zo doorgaan zullen we in 2000 de 100000 waarnemingen-grens ruim passeren!

Tijdens de laatste DC-vergadering in november 1999 is gesproken over de mogelijkheid om over vijf jaar tot de publicatie van een nieuwe flora-atlas (en CD-rom) van Nederland te komen. Een project dat het hart van elke florist een tikje sneller doet kloppen. Maar daarvoor moet er nog heel wat gebeuren in onze provincie (zie kaartje op p 16). Het is onmogelijk om heel Groningen zwart te krijgen in 5 jaar. Waar we naar moeten streven is een evenwichtige verdeling van geïnventariseerde km-blokken over de verschillende uurhokken. Dat betekent dat we een hoge prioriteit moeten geven aan het inventariseren van slecht bekende uurhokken. Dus zullen we ook de gezamenlijke excursies (nog) meer dan in vorige jaren op de slecht onderzochte uurhokken moeten richten.

Excursieverslagen D1 & D2

Excursie naar Slochteren

Voor de eerste excursie van 1999, op 8 mei, hadden zich 9 personen verzameld bij station Hoogezand. We verdeelden ons in 3 groepjes en inventariseerden 3 km-hokken in het gebied tussen Hoogezand en Slochteren, nl. 247/578, 248/578 en 249/579, die respectievelijk 136, 125 en 159 soorten opleverden. Gezien de datum was het niet verwonderlijk dat in ieder hok voorjaarsplanten als vroegeling (*Erophila verna*), speenkruid (*Ranunculus ficaria* ssp. *bulbilifer*), Klimopereprijs (*Veronica hederifolia*) en Veelkleurig vergeet-mij-nietje (*Myosotis discolor*) werden aangestreept. Hok 247/578 had als vermeldenswaardige soorten pilzegge (*Carex pilulifera*), vogelmelk (*Ornithogalum umbellatum*) en hondsviooltje (*Viola canina*). In 248/578 werd veenpluis (*Erophorum angustifolium*) aangestreept. In hok 249/579, met een deel van de 'Baggerputten' (SBB) erin, werden wat meer opmerkelijke soorten gevonden, zoals: kleine leeuwenklauw (*Aphanes inexpectata*), 7 soorten zegge, waaronder zompzegge (*Carex curta*) en snavelzegge (*Carex rostrata*), kale jonker (*Cirsium palustre*), naaldwaterbies (*Eleocharis acicularis*), waterviolier (*Hottonia palustris*), knolrus (*Juncus bulbosus*), wateraardbei (*Potentilla palustris*) en trosvlies (*Sambucus racemosa*).

Eén van de deelnemers (Bert Oving) had het jaar ervoor sterzegge (*Carex echinata*) ontdekt in een greppel vlakbij de Baggerputten (niet in het onderzochte hok), maar een poging om het plantje weer te vinden mislukte. Op 1 juni vond hij de soort er weer 'in groten getale'. Dit is blijkbaar een zeggesoort die pas wat later in het jaar goed herkenbaar wordt. Na afloop van de excursie dronken we thee bij de Fraeylemaborg.

Pieterzijk

Op 5 juni verzamelden we met een klein clubje bij het station van Grijpskerk. Ons doel was om in het weinig geïnventariseerde kleigebied ten noorden van Grijpskerk enkele hokken te doen. Het werd uiteindelijk een half hok. Het doorzettingsvermogen van de deelnemers werd door de zeer gestaag vallende regen zwaar op de proef gesteld. Pieterzijk (213/588) was ons doelwit en we werden wantrouwig en hoofdschuddend gadedeslagen vanachter beslagen vensters terwijl we in de stromende regen ons over de ruderaal soorten van de dorpskom bogen. Merkwaardig volk, die Stadgers! Het moge duidelijk zijn: het was geen beste dag om er op uit te gaan: regenpakken bleken minder waterdicht dan gewenst en de streeplijst begon, vol onzichtbaar wordende potloodstreepjes, al snel tekenen van ontbinding te vertonen. De excursieleider kwam door al dit kleine leed onder zware druk te staan toen bleek dat de dorpskom van Pieterzijk over een etablissement beschikte dat droog en voorzien van koffie en warme sjoc was. Tegen een dergelijk toevluchtsoord viel niet op te boksen. Nadat de deelnemers enigszins opgedroogd waren bleek niemand er meer voor te voelen de waterige expeditie voor te zetten.

Het werk was slechts half gedaan en daarom is de excursieleider, onder beduidend betere omstandigheden, enkele weken later teruggekeerd om het hok af te maken. Grote bijzonderheden leverde het allemaal niet op: de in het dorp aangetroffen paarse morgenster

(*Tragopogon porrifolius*) betrof duidelijk een geval van verwildering en voor de rest werden soorten van een gemiddeld kleihok aangetroffen, plus wat ruderalia in de dorpskom en wat oeverplanten van bredere watergangen langs het Zijldiep.

Pieterburen

Van Pieterzijl naar Pieterburen was niet van de regen in de drup: ditmaal werkte het weer mee. Vol goede moed verzamelden we ons dus op 28 augustus op station Warffum om in de omgeving van Pieterburen te gaan inventariseren. In twee, tot nog toe lege uurhokken, werden door de deelnemers 4 km-blokken gedaan (224/602, 224/603, 226/602, 229/601). We bevinden ons hier in een oud cultuurlandschap, met voornamelijk grootschalige akkerbouwpercelen en weinig grasland. De dorpen liggen op de voormalige kwelderwallen en het landschap wordt doorsneden door de kronkelende Groninger maren. De maren zijn eigenlijk oude wadgeulen, die later gebruikt werden voor vervoer over water. Op enkele plekken komen nog oude dijkrestanten voor die getuigen van de geleidelijke uitbreiding van de landaanwinningen in de laatste eeuwen. Een mooi gebied voor liefhebbers van strakke lijnen in het landschap en weidse luchten.

Bij Wierhuizen aan de Broekstermaar (224/602) werden o.a. akkerereprijs (*Veronica agrestis*), heelblaadjes (*Pulicaria dysenterica*) en gevleugeld hertshooi (*Hypericum tetrapterum*) gevonden. Deze laatste 2 soorten zijn typisch voor de wat zavelige kleibodems van de kwelderwallen. Het hok hierboven eindigt in het de slikken van het wad. Op de dijk werden veldgerst en kamgras aangetroffen en aan de wandkant natuurlijk tal van zoutplanten, zoals zeealsem (*Seriphidium maritimum*) (met abundantie 4!), strandmelde (*Atriplex littoralis*), gewone zoutmelde (*Atriplex portulacoides*), melkkruid (*Glaux maritima*), schorrenkruid (*Suaeda maritima*), zilte schijnsparrie (*Spergularia marina*) en zulte (*Aster tripolium*).

Uit het blok Oudedijk (226/602) zijn de vondsten van heelblaadjes (*Pulicaria dysenterica*) en rood guichelheil (*Anagallis arvensis* ssp. *arvensis*) vermeldenswaard. De laatste soort is een typisch akkeronkruid van de klei en komt tegenwoordig vooral in moestuintjes voor. Het blok bij Den Andel (229/601) had enkele percelen grasland met in één daarvan een mooie, grote poel waarin volop drijvend fonteinkruid (*Potamogeton natans*) voorkwam, toch een tamelijk ongewone verschijning in het noordelijk kleidistrict. Op de oevers van de poel groeide massaal stomp vlotgras (*Glyceria notata*) en deze soort lijkt, nu we er meer op letten, wel vrij karakteristiek voor dit gebied. Let erop bij het inventariseren van poelen in deze omgeving! Leukste vondst van de dag was blauw walstro (*Sherardia arvensis*) in een overhoekje van een akker. De dag werd besloten met koffie en thee op een zonnig terras aan de haven van Warffum.

R. Douwes

Excursie naar het Oldambt

Voor de excursie naar het Oldambt op 11 september, die als 'kleihokken' was aangekondigd, meldden zich toch nog 7 personen, zodat er weer 3 hokken geïnventariseerd konden worden, nl. Oudeschans (272/573), Bellingwolde (273/571) en de Lethe (275/571), waarin respectievelijk 143, 197 en 129 soorten werden gevonden. Omdat je in september voorjaarssoorten mist, waren die in Oudeschans en Bellingwolde al in april aangestreept. In Oudeschans was de knikkende vogelmelk (*Ornithogalum nutans*) de opmerkelijkste soort, ze staat in een parkachtige boerderijtuin. Verder zijn grove varkenskers (*Coronopus squamatus*), draadgiest (*Panicum capillare*) en akkerereprijs (*Veronica agrestis*) het vermelden waard.

Hok 273/571 ligt op de grens van zand en klei. vermeldenswaard zijn papegaaienkruid (*Amaranthus retroflexus*), Kleine leeuwenklauw (*Aphanes inexpectata*), naaldwaterbies (*Eleocharis acicularis*), waterviolier (*Hottonia palustris*), trosvlies (*Sambucus racemosa*),

groot blaasjeskruid (*Utricularia vulgaris*) en een vrouwenmantel die ter determinatie naar Leiden is opgestuurd, misschien slanke vrouwenmantel (*Alchemilla micans*).

In de Lethe (275/571) bestaat de bodem uit zand. Doordat het Boelo Tijdenskanaal er door loopt is het hok maar gedeeltelijk gedaan en hier waren geen voorjaarssoorten aangestreept.

Opmerkelijk waren snavelzegge (*Carex rostrata*), moeraswederik (*Lysimachia thyrsoflora*), klein kaasjeskruid (*Malva neglecta*) en een braamsoort met alleen maar een latijnse naam, nl. *Rubus laciniatus*. Dit is een braam, die als sierplant wordt aangeplant om de rode vruchten en het ingesneden blad en die soms verwildert. Hij stond in een heg om een huisweitje. De vruchten zijn mooi, maar zuur. Na afloop van de excursie dronken we thee in de beeldentuin Bellinggarde in Bellingwolde.

A. M. Nieuwenhuijs

Bijzondere en Rode Lijst-waarnemingen in 1999

Groot akkerscherf (*Ammi majus*). In akker op vochtige dalgrond, mogelijk aangevoerd met bietenzaad uit Frankrijk. Tweede waarneming voor Groningen, eerder aangetroffen op Rottemerplaat. Opgave B. Oving

Donzige klit (*Arctium tomentosum*) RL 4. Stad Groningen, Vinkhuizen (232/584). Opgave J. Hooijmans. Stad Groningen (232/579). Opgave E. Dijkhuis. Ten noorden van Hongerige Wolf, in de Carel Coenraadpolder (271/584, 272/584), wegberm. Opgave B. Oving.

Kale vrouwenmantel (*Alchemilla glabra*) RL 3. Waarnemingen uit 12 km-hokken in de Veenkoloniën, steeds op taluds van sloten, veenwijken en eenmaal van een vijver. Wildervank (251/566, 251/565, 253/566, 255/566), Froombosch (248/580), Annerveensche kanaal (249/567, 250/567), Veendam (251/567, 252/568, 253/570). Opmerkelijke toename van het aantal bekende vindplaatsen in D1, ook vergeleken met de oudere gegevens uit de Atlas van de Nederlandse flora (deel 2).

Papegaaienkruid (*Amaranthus retroflexus*). Veendam (252/568), park Borgerswold, op volkstuincomplex. Blijham (267/570), meer dan 50 planten tussen en langs rand bestrating. Opgave B. Oving.

Muurvaren (*Asplenium ruta-muraria*). Kerkje van Noorddijk (237/584). Opgave J.A. Hendriks. Ook in 232/581 (stad Groningen) op oud pakhuis met een lekkende regenpijp. Opgave E. Dijkhuis.

Grasklokje (*Campanula rotundifolia*). Stadskanaal (261/559), in schrale berm. Buiten het bekende verspreidingsgebied van de soort in Westerwolde. Opgave B. Oving.

Elzenzegge (*Carex elongata*). Annerveensche kanaal (249/566, 249/567, 250/560), langs oeverzone van kanaal. Ook in Bareveld (253/563), oeverzone kanaal. Opgave B. Oving.

Carex x beckmanniana (= *Carex riparia* x *C. rostrata*). Froombosch, oevervegetatie van slootje. Opgave B. Oving, determinatie Rijksherbarium. Vondst uit 1998. **Nieuw voor Groningen!**

Geelgroene zegge (*Carex oederi* ssp. *oedocarpa*). Tjuchem (253/588), talud van sloot. Opgave B. Oving. Ook in stadspark Groningen (231/579). Opgave: Plantenwerkgroep KNNV afd. Groningen (PWG).

Fraai duizendguldenkruid (*Centaureum pulchellum*) RL 3. Parkeerplaats stad Groningen (231/581). Eerste vondst van deze soort buiten het Waddengebied in de provincie. Opgave E. Dijkhuis.

Fijn hoornblad (*Ceratophyllum submersum*). Omgeving Eenrum (227/598). Sluit aan bij het bekende verspreidingsgebied van de soort. Opgave S.Becker & J.A. Hendriks.

Kleine varkenskers (*Coronopus didymus*) in Wildervank en Veendam (252/567, 253/570). Dit is een zeldzame soort in Oost-Groningen. In Atlas Nederlandse Flora deel 2 (1985) wel opgegeven voor Veendam. Wordt de soort net als bijv. straatliefdegras over 't hoofd gezien omdat we haar niet kennen of kijken we te weinig in de bebouwde kom? (A.M.N.) Opgave B.Oving.

Brede orchis (*Dactylorhiza majalis* s.l.) RL 3. Oeverlanden Paterswoldsemeer (235/576). Opgave P. Glas

Steenanjer (*Dianthus deltoides*) RL 4. Bij Stadskanaal, op schrale berm en talud (261/559, 262/557). Opgave B. Oving. Tussen Sellingen en de Hasseberg (274/552). Opgave B. Roelevink. Zie verder het verslag van het kamp in Bourtange op p 11 in dit nummer.

Glad vingergras (*Digitaria ischaemum*). Stad Groningen (230/581). Opgave E. Dijkhuis.

Harig vingergras (*Digitaria sanguinalis*). Veendam (253/567), massaal groeiend tussen ingezaaide planten in middenberm. Volgens gemeente Veendam met opgebrachte grond aangevoerd. Opgave B. Oving. Stad Groningen (232/ 582) en bij spoorwegovergang Paterswoldse weg (233/581). Opgave E. Dijkhuis. **Nieuw voor D2.**

Vlottende bies (*Eleogiton fluitans*) RL 3. Stadsuitbreiding Groningen, omgeving Stadspark (231/579 en 232/580). Opgave: PWG. Omgeving Niekerk, slootje in weiland (218/582). Opgave J.A. Hendriks. **Nieuw voor D2!** In ondiep helder slootje, omgeving Tjuchem (253/588). Opgave B. Oving. Opmerkelijke toename van het aantal waarnemingen van deze soort in onze provincie. Beter zoekbeeld bij floristen of geleidelijke verbetering van de waterkwaliteit?

Brede wespenorchis (*Epipactis helleborine*), omgeving Sellingen (274/552). Opgave B. Roelevink.

Straatliefdegras (*Eragrostis pilosa*). Zie verslag kamp Bourtange op p 11. In plantsoenen en in de straatgoot in Oude Pekela en Winschoten (263/569, 263/570, 264/571, 264/573, 264/574, 264/575, 265/573, 265/574, 265/575, 266/573, 266/575). Opgave A.M. Nieuwenhuijs. **Nieuw voor D1!** Ook in D2 gevonden in stad Groningen (232/582). Uit stad Groningen al langer bekend. Opgave E. Dijkhuis.

Stijve ogentroost (*Euphrasia stricta*). Stadskanaal, meer dan 5000 planten in de bermen langs de autoweg (260/559). Opgave B.Oving.

Dwergviltkruid (*Filago minima*). Bij Stadskanaal (262/557) en op schrale, open plaats op golfterrein in Veendam (253/570). Opgave B. Oving.

Verfbrem (*Genista tinctoria*) RL 2. Zie verslag kamp Bourtange op p 11.

Stomp vlotgras (*Glyceria notata*). Omgeving Westernieland (229/601), langs poel met o.a. drijvend fonteinkruid. Opgave: Floron-excursie.

Bosdroogbloem (*Gnaphalium sylvaticum*). Bij Stadskanaal (261/559, 262/557), Bareveld (253/563) en Veendam (253/570). Opgave B. Oving.

Grote waternavel (*Hydrocotyle ranunculoides*) Lewenborg, stad Groningen (237/584). Over flink oppervlak in slootje, waarschijnlijk gedumpt materiaal uit tuinvijver. **Eerste waarneming van deze soort in onze provincie!** Zal de populatie de winter overleven? Opgave J.A. Hendriks.

Liggend hertshooi (*Hypericum humifusum*). bij Amerveense kanaal (251/566) en Oude Pekela (262/570). Op laatstgenoemde plek in het talud van een door een bosstrook beschutte sloot. Opgave B. Oving en A.M. Nieuwenhuijs. Ook in omgeving Niekerk, Westerkwartier (218/582) met abundantie 3. Opgave S. Becker & J. A. Hendriks. Ook in Bourtange gevonden (zie verslag p 11)

Borstelbies (*Isolepis setacea*). Bij Annerveense kanaal (249/567). Ook op golfterrein in Veendam, 200-300 ex. langs een vijvertje (253/570). Opgave B. Oving.

Zilte greppelrus (*Juncus ambiguus*). Omgeving stad Groningen (229/586). Opgave E. Dijkhuis. Alleen waarnemingen met te controleren herbariummateriaal worden geaccepteerd!

Kompassla (*Lactuca serriola*). Bij Muntendam (254/573), Wildervank (255/567) en langs fietspad bij Oude Pekela (261/570). Opgave B. Oving en A.M. Nieuwenhuijs. Ook bij Oldekerk (218/581), opgave S. Becker en J.A. Hendriks. De soort lijkt zich gestaag uit te breiden en komt lang niet alleen meer langs het spoor voor.

Kleine leeuwentand (*Leontodon saxatilis*). Bij de Ruigeberg bij Onstwedde (267/562). Opgave Plantenwerkgroep KNNV afd. Veendam. Zie ook verslag Bourtange p 11.

Veldkruidkers (*Lepidium campestre*), Wildervank (255/567). Op braakliggend, toekomstig industrieterrein. Tijdens werkzaamheden aangevoerd? Opgave: B. Oving

Geelhartje (*Linum catharticum*) RL 4. Stad Groningen (231/581) op parkeerplaats. Opgave E. Dijkhuis.

Moeraswolfsklauw (*Lycopodiella inundata*) RL 3. Stadskanaal, op vochtig en spaarzaam begroeid 'vergeten hoekje' naast recreatieplas (262/557). Opgave B. Oving.

Grote wolfsklauw (*Lycopodium clavatum*) RL 2. Stadskanaal (260/559). Op schraal, iets vochtig sloottalud, tussen struikheide en dophei. Opgave B. Oving.

Rond kaasjeskruid (*Malva pusilla*). Veendam (252/568), op omgewoelde zandgrond naast ruiterspad in uitbreiding van recreatiegebied. Tweede waarneming van deze soort in de provincie. Opgave B. Oving.

Geel vogelpootje (*Ornithopus compressus*). Veendam (252/567), 20-30 planten op schrale helling in recreatiegebied 'Langebosch'. Opgave B. Oving.

draadgiert (*Panicum capillare*). Oudeschans (272/573). Opgave: Floron-excursie. **Nieuw voor Groningen!**

Pluimgiert (*Panicum miliaceum*). Stad Groningen (232/581). Opgave E. Dijkhuis (20/9/99). Ook in Bourtange (275/559), langs rand van maisakker (11/9/99). Floron-kamp. **Eerste waarnemingen van deze soort voor onze provincie!**

Rossig fonteinkruis (*Potamogeton alpinus*). In het Veelderdiep bij Wedde (268/565), aansluitend op de vindplaatsen van het vorige jaar en die van het Bourtangekamp. Opgave A.M. Nieuwenhuijs.

Bolletjesraket (*Rapistrum rugosum*). Bij boerderij aan de Vlakeriet, ten zuiden van Ulrum (218/596). Opgave S. Westerbrink.

Grote ratelaar (*Rhinanthus angustifolius*), omgeving Selligen (274/552). Opgave B. Roelevink.

Kleine ratelaar (*Rhinanthus minor*) RL 3. Omgeving Eenrum (226/598). Opgave S. Becker & J. Hendriks. Samen met typische 'kwelderwal-soorten' als zeegroene zegge, gevleugeld hertshooi en heelblaadjes. Nieuwe vestiging in omgewerkte berm langs het Van Starckenborghkanaal (229/586), omgeving stad Groningen. Opgave E. Dijkhuis.

Oostenrijkse kers (*Rorippa austriaca*). In berm langs weg naar Hoogkerk. Opgave E. Dijkhuis.

Rubus pedemontanus. Stad Groningen, Coendersborgh (235/580). Een typische braamsoort van oud loofbos, samen met o.a. bosanemoon, witte klaverzuring, groot heksenkruid. Opgave R. Douwes.

Sierlijk vetmuur (*Sagina nodosa*) RL 4. Stadskanaal (261/559), enkele honderden ex. in vochtig, afgeplagd bermgedeelte, direkt naast asfalt van autoweg. Idem >500 planten in 260/559. Sensationeel is km-blok 262/557, met meer dan 100.000 planten in de berm van de autoweg! Dit moeten wel de grootste binnenlandse populaties zijn! De planten groeien op zandbodem. Het zand is gewonnen bij de aanleg van het A.G. Wildervanck kanaal, dat parallel aan de weg loopt. Opgave B. Oving.

Laurierwilg (*Salix pentandra*). Omgeving Hoornse dijk (235/576). Opgave P. Glas.

Oostelijk kruiskruis (*Senecio vernalis*), bij Wedde (268/565), één plant in tamelijk kaal, vermoedelijk pas ingezaaid grasland. Opgave A.M. Nieuwenhuijs. Ommelanderwijk (258/565), braakliggend perceel, 2 planten. Opgave B. Oving.

Zeealsem (*Seriphidium maritimum*) RL 3. Meer dan 500 planten, langs de waddendijk en de geulen van de landaanwinningswerken (224/603). Opgave: Floron-excursie.

Blauw walstro (*Sherardia arvensis*) RL 3. Eén plantje op een overhoekje van akker, omgeving Westernieland (229/601). Opgave: Floron-excursie.

Groene naalbaar (*Setaria viridis*). Veendam (253/567), massaal in tussenberm. Muntendam (254/573), 50-100 planten op kerkhof. Opgave B. Oving. Ook in nieuwbouwwijk in stad Groningen: De Oude Held (230/583). Opgave E. Dijkhuis.

Geelrode naalbaar (*Setaria pumila*). Veendam (252/568), pak Borgerswold, 2 planten op omgewoelde grond van ruitepad. Opgave B. Oving. **Nieuw voor D1.**

Echte guldenroede (*Solidage virgaurea*) RL 3. Omgeving Sellingen (274/552). Opgave B. Roelevink.

Goudhaver (*Trisetum flavescens*). Wegberm (225/587, 226/587). Opgave: PWG. Ook in 236/582 bij Euvelgunne (Stad Groningen), waar oude Hunze-meanders aanwezig zijn. Opgave E. Dijkhuis.

Bonte wikke (*Vicia villosa*). Wildervank (255/583), adventief op braakliggend, toekomstig industrieterrein. Opgave B. Oving.

Hondsviooltje (*Viola canina*). Schildwolde (251/582), in wegberm. Opgave B. Oving.

Gesteelde zannichellia (*Zannichellia pal. ssp. pedicellata*). Siddeburen (255/583), in heldere, ondiepe sloot. **Nieuw voor D1 in de Floron-periode (na 1975).**

Verslag van het inventarisatieweekend in Bourtange van 9-11 juli 1999

Aan het weekend in Bourtange namen 14 personen deel, 8 van elders en 6 uit Groningen, van wie er 2 alleen zaterdag aanwezig waren. We overnachtten op de camping 't Plathus in trekkershut of tent. Het was de hele tijd prachtig weer, overdag zeer heet, maar 's avonds was het lekker om tot het donker buiten te zitten.

Sommige deelnemers hadden verwacht om bij Bourtange nog hoogveenresten aan te treffen, maar, helaas, die zijn er niet meer. Naar Bourtange ga je, omdat daar soorten zijn te vinden, die invloed verraden van de flora langs de Eems in Duitsland. Het betreft steenanjer, echt walstro, verfbrem, viltganzerik, knolboterbloem, kleine bevernel en tripmadam. Behalve tripmadam werden al deze soorten ook gevonden.

Een "tange" is bij ons een zandrug in het veen, en vroeger vormde de Boerentange de belangrijkste verbinding tussen Groningen en Westfalen, dwars door het Bourtangerveen.

Vrijdagmiddag maakten we een excursie langs de Bakovenkade en De Linie, om met het gebied kennis te maken. Zaterdag werd er in groepjes van 2 of 3 personen geïnventariseerd. Ieder groepje kreeg 2 km-hokken te doen. Sommige hokken lagen een eindje van Bourtange af (Veele, Vriescheloo). Zondag kreeg ieder groepje één hok en lagen de hokken dicht bij Bourtange. De mooiste hokken waren voor het laatst bewaard.

Dit alles leverde 15 ingevulde streeplijsten op met in totaal 2512 waarnemingen. Het aantal waargenomen Rode Lijst-soorten bedroeg 4 (9 waarnemingen), het aantal A-soorten 32, met 135 waarnemingen.

Rode Lijst-soorten

Steenanjer (*Dianthus deltoides*) RL 4: vooral op taluds en in bermen in of bij Bourtange. Ook op het kerkhofje in Bourtange. (273/561, 275/559, 276/558, 276/559, 277/560). Wanneer zij niet bloeit zie je de steenanjer gemakkelijk over het hoofd. We waren in de optimale

bloeiperiode aanwezig en kwamen de soort verrassend vaak tegen, zodat geconstateerd mag worden dat de omgeving van Bourtange nog steeds één van de bolwerken van deze fraaie soort in ons land is.

Verfbrem (*Genista tinctoria*) RL 2: op de Bakovenkade, tussen 't gras in schrale vegetatie met o.a. blauwe knoop, grasklokje en kruipwilg (277/560). Een verrassende nieuwe vestiging werd aangetroffen op de aarden vestingwallen van Bourtange (276/559). Deze wallen zijn bij de reconstructie van de vesting in de jaren '70 opgeworpen.

Zacht vetkruid (*Sedum sexangulare*) RL 3: op 't kerkhofje in Bourtange (275/559), samen met o.a. grote tijm, echt walstro, grasklokje, knolboterbloem en steenanjer. Ook aangetroffen in wegberm bij boerderij (277/559), mogelijk aangeplant.

Jeneverbes (*Juniperus communis*) RL 3: bij Vriescheloo (272/568)

Aandachtsoorten

Van de A-soorten zijn vermeldenswaard:

Rood guichelheil (*Anagallis arvensis ssp. arvensis*): bij Bourtange in 276/558.

Rode zonnedauw (*Drosera rotundifolia*) en Kamvaren (*Dryopteris cristata*) bij Vriescheloo, in de oeverzone van een voormalige zandwinningsplas (nu recreatie) met o.a. dophei, struikhei, gewone wederik en veenmossen.

Bosaardbei (*Fragaria vesca*) bij Vriescheloo (272/568) en bij Bourtange (275/559).

Echt walstro (*Galium verum*): kerkhofje Bourtange (275/559).

Liggend hertshooi (*Hypericum humifusum*): bij Wollingboermarke (274/558) en op verschillende plekken rond Bourtange (275/559, 277/560). Een mooi bloeiend exemplaar groeide op de camping naast de trekkershut!

Gagel (*Myrica gale*): Bourtange (276/558).

Watergentiaan (*Nymphoides peltata*), Hebrecht (274/561).

Koningsvaren (*Osmunda regalis*), Vriescheloo (273/568), langs de oever van eerder genoemde zandwinningsplas.

Schildereprijs (*Veronica scutellata*), in greppel langs de bakovenkade (277/560), met o.a. egelboterbloem.

Van de overige soorten kunnen genoemd worden:

Slofhakken (*Anthoxanthum aristatum*) (Loosterveen, 273/566)

Oot (*Avena fatua*) (Wollingboermarke, 274/558)

Akkerhoornbloem (*Cerastium arvense*) Hebrecht (274/561), geen algemene soort in Oost-Groningen.

Kleine leeuwentand (*Leontodon saxatilis*), Bourtange (275/559), hiervoor geldt hetzelfde als voor de vorige soort.

Waterpostelein (*Lythrum portula*), Vriescheloo (272/568), op grens land/water van plas in gebruik als ijsbaan.

Kleine bevernel (*Pimpinella saxifraga*), Bourtange, bloemrijke berm Bakovenkade (276/558, 276/559).

Rossig fonteinkruid (*Potamogeton alpinus*), Veele (269/563, 269/564).

Viltganzerik (*Potentilla argentea*), Hebrecht (273/561), Bourtange (275/559). In Bourtange o.a. op 't kerkhof, maar ook in de als gazon beheerde bermen langs de hoofdweg.

Knolboterbloem (*Ranunculus bulbosus*), kerkhof Bourtange (275/559).

Groene naalbaar (*Setaria viridis*), Bourtange (275/559).

Klein tasjeskruid (*Teesdalia nudicaulis*) werd op een aantal plakken in schrale bermen aangetroffen: Veele (269/5640, Hebrecht (273/562, 274/562), Vriescheloo (273/567) en Bourtange (275/559).

Moerasvaren (*Thelypteris palustris*), langs oevers zandwinningsplas bij Vriescheloo (273/568)

Grote tijm (*Thymus pulegoides*), kerkhof Bourtange (275/559)

Een mooie vondst was tenslotte het straatliefdegras (*Eragrostis pilosa*), dat massaal tussen de klinkers in Bourtange stond (275/559, 276/559).

Dit was de eerste vondst van deze soort in de provincie buiten de stad Groningen. maar een paar weken later zag ik de plant in het plantsoen voor mijn huis staan en de soort is nu in 9 hokken in Winschoten en 2 in Oude Pekela gevonden. Waar een kamp in Bourtange al niet toe leiden kan.

Al met al een geslaagd en ook gezellig weekend. Iedereen die heeft meegedaan wordt zeer bedankt voor zijn/haar inspanning.

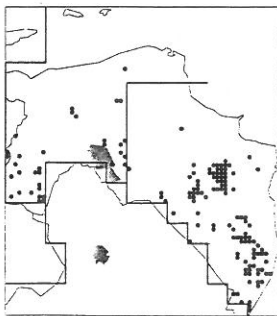
A.M. Nieuwenhuijs

Opmars van Straatliefdegras en ander C4-planten in provincie Groningen?

Inleiding

Dat ook in de stedelijke milieus van de stad Groningen leuke planten kunnen worden gevonden blijkt wel uit de weergegeven lijst van bijzondere en Rode Lijst soorten (elders in dit nummer). Bij het doorlopen van de gepresenteerde lijst valt het grote aantal waarnemingen van zogenaamde C4-planten op. C4-planten, waartoe onder andere Liefdegrassen, Amaranten en Gierstachtige grassen (waaronder Naaldaren en Vingergrassen) behoren zijn planten die meestal een subtropische oorsprong hebben. In tegenstelling tot andere planten leggen C4-planten koolstofdioxide niet vast in koolstofverbindingen met drie maar vier koolstofatomen. Het zijn planten die over het algemeen pas in de voorzomer kiemen, bloeien in de zomer of vroege herfst en daarna - bij het dalen van de dagtemperatuur - weer snel afsterven. Ze hebben een voorkeur voor zandige gronden omdat zand zomers sterker wordt opgewarmd dan klei- of veengrond. Deze voorkeur wordt duidelijk uit het verspreidingsbeeld (figuur 1) van het tot de gierstachtige grassen behorende hanepoot (*Echinochloa crus galli*) in de provincie Groningen. Deze soort komt algemeen voor op zandige (bouw)gronden in Oost-Groningen en in het Westerkwartier. Op de kleigrond van het hoge land is hanepoot een zeldzamere verschijning die waarschijnlijk beperkt is tot de meer zandige plekjes in de stedelijke milieus.

C4-planten zijn de laatste decennia sterk in opmars. Van de meeste soorten neemt in Nederland het voorkomen af van zuid naar noord. Een aantal soorten die in het zuiden algemeen zijn ontbreken in Groningen of zijn tot nu toe vrij zeldzaam gebleven. Een tweetal soorten die zich recent in Groningen gevestigd hebben zijn straatliefdegras en harig vingergras.

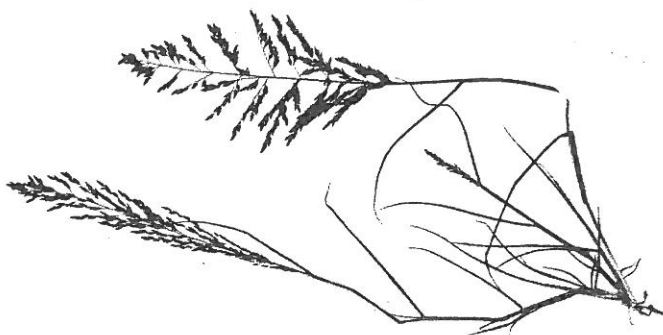
figuur 1. Verspreiding van hanepoot in de provincie Groningen. Bron: Florbase, jaarselectie 1987-1998.

Beide worden wel gerekend tot de zogenaamde stadsafhankelijke, urbane soorten [Denters, 1999]. Deze soorten zijn sterk aan urbane biotopen gebonden en ontbreken daarbuiten of zijn veel schaarser.

Het preferente voorkomen van deze warmteminnaars in het stedelijke milieu wordt waarschijnlijk veroorzaakt doordat het stedelijk klimaat over het algemeen warmer is dan de buitengebieden.

STRAATLIEFDEGRAS

Straatliefdegras (*Eragrostis pilosa*) is een eenjarige zomer- en herfstbloeiër die afkomstig is uit Oost-Azië en voor het eerst in 1958 aangetroffen in de Schiehaven in Rotterdam (Figuur 2). Sindsdien breidt de soort zich gestaag uit. Straatliefdegras is plaatselijk algemeen, alleen in het noorden van Nederland is het tot nu toe altijd een zeldzame verschijning gebleven. In Drenthe wordt het voor het eerst in 1985 waargenomen. Straatliefdegras is sindsdien aangetroffen in de stedelijke milieus van Emmen, Hoogeveen, Bronneger, Gasselte en Coevorden (waarneming van ondergetekende in 1999; 246/520 en 248/519). De eerste waarneming van straatliefdegras in Groningen is afkomstig van een Twentse florist (P. Stolwijk), die in 1996 een bezoekje brengt aan de stad. In 1998 wordt straatliefdegras opnieuw gemeld voor Groningen (233/581), weer door Pieter Stolwijk. Geopperd wordt dat de Groningse floristen hun zoekbeeld enigszins moeten bijstellen (Floron nieuwsbrief nr. 5, 1999). Het aantal waarnemingen uit 1999 is vervolgens spectaculair te noemen. Straatliefdegras is aangetroffen tussen klinkers in Bourtange, in plantsoenen en in de straatgoot in Oude Pekela en Winschoten (10 km-hokken) en in de stad Groningen. De waarnemingen in Groningen betreffen een kleine groeiplaats tussen stoeptegels (nabij Zernike) aan de Zonnelaan (231/583), een uitgebreide groeiplaats langs stoeprand van de Friese straatweg (231/583) en groeiplaatsen tussen stoeptegels aan de Wilhelminakade (232/582) en nabij een spoorwegovergang (233/581).

Figuur 2. Herbariummateriaal straatliefdegras (*Eragrostis Pilosa*). 1999. Stad Groningen (232-582), langs rand van fietspad aan de Wilhelminakade (Willem Stouthamer & Edwin Dijkhuis).

De groeiplaatsen in de stad sluiten op elkaar aan en liggen aan de westkant van de stad. De waarnemingen in de stad zijn gedaan tijdens het woon-werkverkeer tussen het centrum van de stad en het Zernike-complex en op weg naar de door mij in 1999 geïnventariseerde km-hokken (deze lagen aan de westkant van Groningen). Vanwege dit zogenaamde inventarisatie-effect is het dan ook waarschijnlijk dat straatliefdegras op meer plaatsen in de stad voorkomt. Daarbij komt dat het merendeel van de waarnemingen is gedaan in de maand september, voor velen is dan het floristische seizoen al voorbij!. Het valt te verwachten dat het met name in de stedelijke kernen van Groningen steeds vaker zal verschijnen.

HARIG VINGERGRAS

Harig vingergras (*Digitaria sanguinalis*) is in Nederland tamelijk zeldzaam, al heeft het zich de laatste tientallen jaren duidelijk uitgebreid. De naam vingergras is afgeleid van de bloeiwijze (figuur 3). Harig vingergras verschilt van zijn familielid glad Vingergras (*Digitaria ischaemum*) in het voorkomen van beharing op de bladschede en de bovenzijde van het blad. Harig vingergras heeft meer warmte nodig dan glad vingergras en komt met name voor op industrieterreinen, langs snelwegen en op spoorwegterreinen. In het Noorden is harig vingergras zeer zeldzaam. In Drenthe is het sinds 1982 aangetroffen in vier km-hokken bij Meppel, Hoozeveen-Noord, Schoonebeek en Emmer-Compascuum. De eerste waarneming uit Groningen stamt uit 1998. De soort is aangetroffen langs de wegrand van een spoorwegovergang (232/581). Op dezelfde plek opnieuw aangetroffen in 1999. Daarnaast is harig vingergras in 1999 aangetroffen nabij de spoorwegovergang op de Paterswoldse weg (233/581) - het betrof hier een groeiplaats langs een afrastering - en in Veendam (253/567), massaal groeiend in een pas ingezaaide middenberm. De vindplaatsen in de stad sluiten op elkaar aan en hebben het NS-spoor gemeenschappelijk. De planten in Veendam zijn mogelijk als zaad met grond van elders aangevoerd.

Figuur 3. Herbariummateriaal harig vingergras (*Digitaria sanguinalis*). 1999. Stad Groningen (232/581), langs wegrand nabij spoorwegovergang (Edwin Dijkhuis).

OVERIGE C4-PLANTEN

Naast straatliefdegras en harig vingergras zijn recent in Groningen de onderstaande C4-planten waargenomen:

- Witte amarant (*Amaranthus albus*) is bekend uit twee kilometerhokken in D2. Het betreft de km-hokken 210/578 en 234/581 (1997; oostzijde van het NS-station);
- Papegaaienkruid (*Amaranthus retroflexus*) is in Groningen een nieuwkomer van de laatste jaren. De eerste waarnemingen (1998) zijn afkomstig uit de buurt van Winschoten (264/573 en 266/573). Het afgelopen jaar ook aangetroffen op een volkstuinencomplex in Veendam (252/568) en langs de rand van bestrating in Blijham (267/570);
- Pluimgierst (*Panicum miliaceum*), een soort die af en toe opslaat uit gemorst zaad (vogelvoer) en dan ook veelal langs wegranden in de nabijheid van bebouwing kan worden gevonden, is in 1999 voor het eerst in drie km-hokken in de provincie Groningen aangetroffen. Eenmaal werd pluimgierst aangetroffen aan de rand van een maisakker in Bourtange (275/559), beide andere waarnemingen zijn gedaan in de stad Groningen (231/581 en 232/581). Vergelijkbaar met straatliefdegras zijn alle waarnemingen van pluimgierst gedaan in september;
- Draadgierst (*Panicum capillare*) is een uit Noord-Amerika afkomstige soort die in (zuid) Nederland vooral uit maisakkers bekend is. In Groningen voor het eerst in 1999 aangetroffen in Oudeschans (272/573);
- Groene naalbaar (*Setaria viridis*) behoort tot de gierstachtige grassen dat in tegenstelling tot veel van de andere C4-planten al sinds de ijzertijd in Nederland voorkomt. Het is in (zuid) Nederland een algemene soort aan het worden die vooral op min of meer zure zandgrond in moestuinen, wegbermen en in bouwland kan worden aangetroffen. In Groningen is Groene naalbaar bekend uit de buurt van Winschoten (263/573 en 265/573), omgeving Wedderheide (269/565) en uit de omgeving van Middelstum (1996). In 1999 aangetroffen in tussenberm in Veendam (253/567), op kerkhof in Muntendam (254/573) en tussen stoeptegels in nieuwbouwwijk in Groningen (230/583).

DISCUSSIE

Kan nu uit bovenstaande bloemlezing van in de Provincie Groningen voorkomende C4-planten worden opgemaakt dat deze - vergelijkbaar met het landelijke beeld - in Groningen in opmars zijn? Een aantal soorten die in het zuiden reeds algemeen zijn ontbreken in Groningen of zijn tot nu toe altijd vrij zeldzaam gebleven. Een viertal in 1999 gevonden soorten zijn nieuw voor een van de twee districten of zelfs voor de provincie Groningen. Het lijkt er dus op dat een aantal soorten zich aan het uitbreiden is!

Mogelijk dat het warme weer in 1999 verantwoordelijk is voor deze toename, 1999 staat met een gemiddelde temperatuur van 10,9 °C (samen met 1990) aan de top van de warmste jaren van de eeuw. Door de warme zomer konden veel C4-planten tot kieming, en door het warme najaar, ook tot zaadzetting komen. Veel van de waarnemingen zijn dan ook pas in september gedaan. Daarnaast geldt dat een aantal van de waarnemingen gedaan is door floristen van de werkgroep florakartering stad Groningen. Het stedelijk milieu (urbaan district) was lange tijd niet geliefd bij floristen en is dus ook nooit systematisch onderzocht. De laatste jaren is er echter sprake van een toenemende belangstelling voor de flora in de stad. Dit heeft ertoe geleid dat een groot deel van de stad is bekeken, en omdat een aantal soorten tot de stadafhankelijke warmteminnende soorten wordt gerekend tot een (schijnbare) toename van het aantal waarnemingen. Door monitoring in de komende jaren zal daarom moeten blijken of deze soorten zich blijvend zullen vestigen en verder in aantal zullen toenemen.

Edwin Dijkhuis

NASCHRIFT

Een groot deel van het stedelijk milieu van de stad is de afgelopen drie jaren systematisch onderzocht door de werkgroep florakartering stad Groningen en de plantenwerkgroep van de KNNV, afdeling Groningen. Het is de bedoeling om in 2000 de resterende km-hokken te inventariseren en aansluitend een verspreidingsatlas uit te brengen. Dit in navolging op het rapport "Muurplanten van de Diepenring" dat deze winter is afgerond en komend voorjaar zal verschijnen. Een ieder die belangstelling heeft voor dit project, en één of meerdere km-hokken in de gemeente Groningen zou willen inventariseren kan contact opnemen met Willem Stouthamer (WS), Roel Douwes of Edwin Dijkhuis. Ook is het mogelijk om middels zogenaamde waarnemingskaartjes (verkrijgbaar bij WS) interessante waarnemingen door te geven van - in Groningen - minder algemene soorten.

LITERATUUR

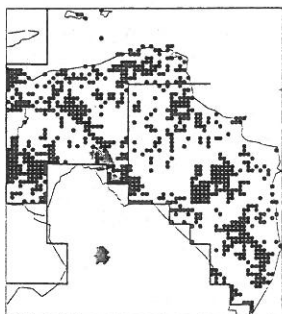
- Denters, T. (1999). De flora van het urbaan district. *Gorteria*, deel 25, nummer 4, 65-76.
Floron Nieuwsbrief Groningen, Nr. 4, 1998.
Floron Nieuwsbrief Groningen, Nr. 5, 1999.
Weeda, E.J. et al. (1985). Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties. Deel 5. IVN, Amsterdam.
Wergroep florakartering Drenthe. Atlas van de Drentse Flora (1999). Schuyt & Co b.v., Haarlem.

Merkwaardige vondsten op het Hogeland

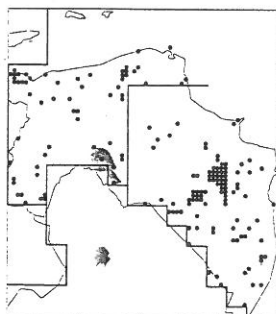
Bij hun inventarisatie van enkele km-blokken rond Eenrum troffen Jenny Hendriks en Siny Becker op een oppervlak van enkele vierkante meters een lustoord voor floristen aan. In km-blok 226/597 keken ze bij het Eenrumerbos hun ogen uit: naast elkaar groeiden hier blauwe knoop (*Succisa pratensis*), fraai duizend guldenkruid (*Centaureum pulchellum*), geelhartje (*Linum catharticum*), stijve ogentroost (*Euphrasia stricta*), brede orchis (*Dactylorhiza majalis*), parnassia (*Parnassia palustris*), sierlijk vetmuur (*Sagina nodosa*), zilte zegge (*Carex distans*) en geelgroene zegge (*Carex oederi*). De merkwaardige combinatie deed hun wel even achter de oren krabben....Een brief naar de gemeente De Marne leverde een vriendelijke antwoord op en bracht uitkomst. Het betreft een gemeentelijk herinrichtingsproject, waarbij de bovenlaag van de grond is afgevoerd en maaisel uit de Lauwersmeergebied is uitgestrooid. Met boven vermelde gevolgen. Wie durft er nog te beweren dat kleihokken saai zijn?

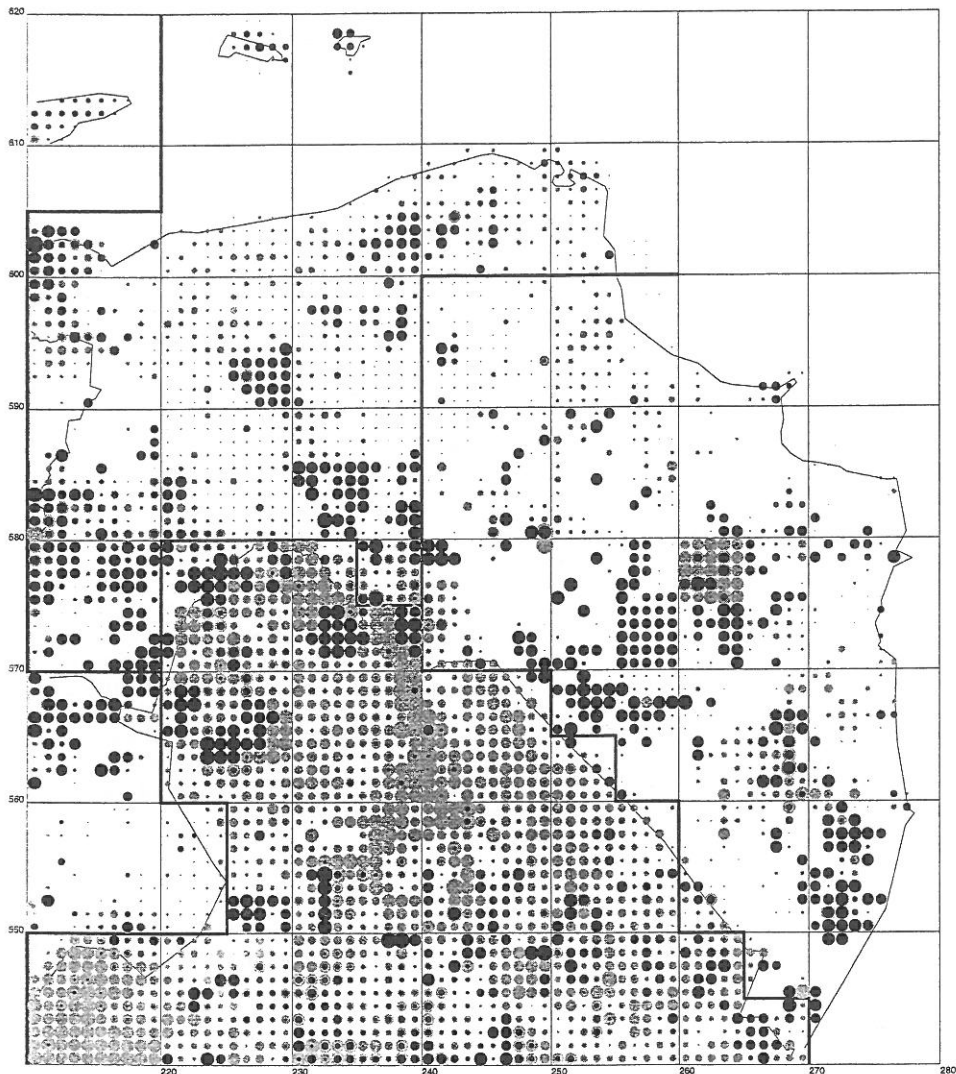
Urtica dioica.

Urtica dioica - Grote brandnetel

Urtica urens - Kleine brandnetel

- Florbase 2e - alle jaren
- Florbase 2e - waarnemingen vanaf 1989